

EESTI KONJUNKTUURIINSTITUUT

ESTONIAN INSTITUTE
OF ECONOMIC RESEARCH

Rävala 6 19080 Tallinn Estonia tel +372 681 4650 fax +372 667 8399 E-mail eki@ki.ee

**Illegaalse alkoholi
tarbimine ja kaubandus Eestis
(elanike hinnangute alusel)**

Tallinn
Märts 2003

SISUKORD

Sissejuhatus.....	3
1. Alkoholi tarbimise harjumused.....	4
2. Elanike eksperthinnangud illegaalse alkoholikaubanduse kohta.....	7
3. Illegaalse alkoholi isiklik tarbimine.....	10
3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus.....	10
3.2. Illegaalse alkoholi hinnamuutus.....	12
3.3. Illegaalse alkoholi tarbimine.....	14
3.4. Illegaalse alkoholikaubanduse piiramise meetodid.....	17
4. Illegaalse alkoholi osakaal kange alkoholi turul.....	19
Kokkuvõte.....	21
Lisad	
Lisa 1. Küsitlustulemuste protsentjaotused.....	22
Lisa 2. Küsitlustulemuste protsentjaotused sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes.....	26
— Illegaalse alkoholi ostmine.....	26
Lisa 3. Küsitletud kogumi iseloomustus.....	27

SISSEJUHATUS

Alkoholiga seotud teemad on viimastel aastatel tekitanud Eestis palju kõneainet ning seda väga erinevates valdkondades (maksustamine, tarbimine, järelevalve, illegaalne turg jne). Üheks väga oluliseks valdkonnaks on kujunenud 1990ndate teisest poolest salaturu probleematika. Viimase traagilisimaks peegelduseks oli 2001. aastal Pärnumaal aset leidnud laialdane metanoolimürgituse juhtum, mille tagajärjel suri 68 inimest.

Eesti Konjunktuuriinstituut on tegelenud alkoholituruga alates 1998. aastast. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi tellimisel on antud töö raames uuritud illegaalse alkoholituru probleematikat. Töö eesmärgiks on välja selgitada illegaalse alkoholi osakaal kangete alkohoolsete jookide (viina) kogutarbimises ja -kaubanduses ning illegaalse kaubanduse poolt riigile tekitatud maksukaotused.

Töö on jaotatud neljaks peatükiks:

1. ülevaade elanike alkoholi tarbimisharjumustest;
2. küsitelite ekspertarvamused illegaalse alkoholi turu kohta;
3. elanike illegaalse alkoholi tarbimine ja viimase osatähtsus alkoholi turul;
4. koondülevaade illegaalse alkoholi osakaalust kangete alkohoolsete jookide kogutarbimises ning -kaubanduses (sh hinnang riigi maksukaotusele).

Analüüsi tulemused kajastavad 2002. aasta olukorda ning muutusi perioodil 1998-2002. Peatükkide lõikes on tulemused kajastatud ka graafiliselt.

1. ALKOHOLI TARBIMISE HARJUMUSED

Eesti elanike alkoholi tarbimistraditsioonid on viimastel aastatel muutunud. XX sajandi teisel poolel püsis alkoholi tarbimises esikohal kange alkohol (viin), alles sajandi lõpuaastatel hakkas see oma olulisust mõnevõrra minetama ning tarbijate eelistustes hakkas kasvama lahja alkoholi osatähtsus. Muutus ka kange alkoholi sisemine tarbimisstruktuur. Tarbimisstruktuuri muutused olid seotud 1990ndatel rikastunud jaekaubanduse sortimendiga ning kodumaise alkoholitööstuse arenguga: laienes veinipakkumine ning kange alkoholi sortiment (viskid, konjakid, liköörid jne), turule tulid uued lahjad kääritatud joogid (siider, mitmesugused alkoholiseadud jne) ning oluliselt rikastus turg kodumaiste õllesortidega.

Antud peatükis on esitatud lühiülevaade elanike hinnangutest oma alkoholi tarbimisele ning põhjused, miks alkoholi tarbijad eelistavad legaalset kaupa.

Eesti elanikest (vanuses 16-75 eluaastat) tarbib küsitluse andmetel alkoholi 80%. Seejuures on tarbijaskond suurem kuni 50-aastaste hulgas (eriti vanusegrupis 30-49 aastat). Piirkondlikult on alkoholi tarbimine kõige levinum Kirde-Eesti inimeste hulgas, seda nii kange kui lahja alkoholi osas. Küsitluse käigus paluti elanikel märkida oma tarbimissagedused nelja alkoholsete jookide grupi lõikes: viin; muud kanged alkoholised joogid (viski, konjak, rumm, džinn, liköör); vein ja šampus; õlu, siider ja *long drink*.

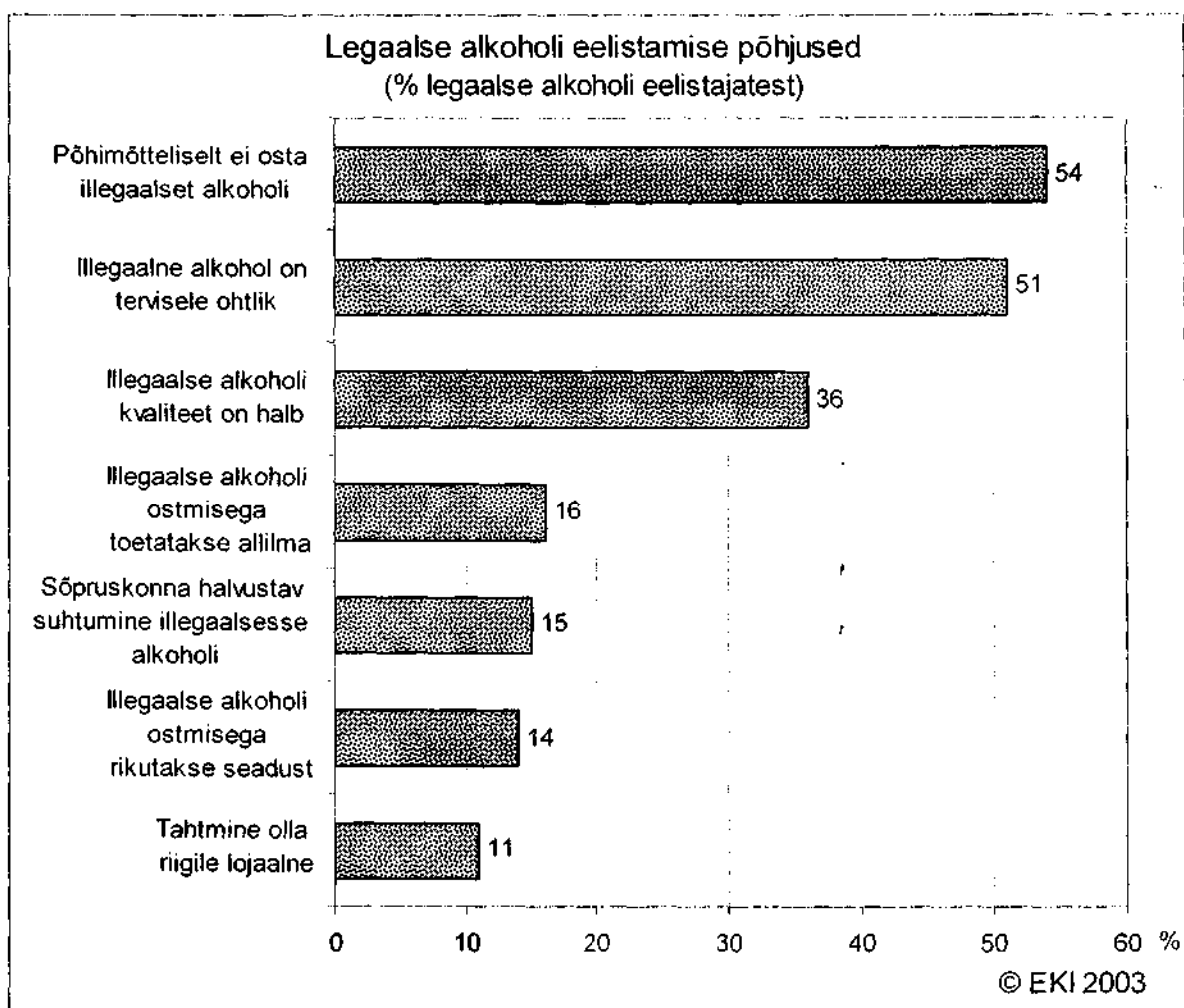
Tabel 1.1. Alkoholsete jookide tarbimissagedused (% vastanutest)

	viin	viski, konjak, rumm, džinn, liköör	vein, šampus	õlu, siider, <i>long drink</i>
Ei tarbi	71	73	50	48
Tarbib 2-3 korda kuus	25	25	43	30
Tarbib 1-2 korda nädalas	3	2	6	15
Tarbib peaaegu iga päev	1	0	1	7
	100	100	100	100

Tulemustest järeldub, et Eesti elanikud eelistavad tarbida sagedamini veini ja õlut kui kangeid alkoholsete jooke. Seejuures on viina ja õlu näol tegemist rohkem meeste seas ning veini näol rohkem naiste hulgas tarbitava alkoholsete jookiga. Piirkondlikult on viina tarbimine enam levinud Kirde-Eestis ja Lõuna-Eestis, muid kangeid alkoholsete jooke nagu viskit, konjakit jne tarbivad aga enam tallinlased. Analoogilised tarbimistrendid esinesid ka 2001. aastal.

Küsitluse üheks eesmärgiks oli välja selgitada põhjused, miks osa elanikke otsustab alati osta vaid legaalselt alkoholi ning ei osta kunagi illegaalselt kaupa. Järgnevalt on kajastatud legaalse alkoholi eelistamise ajendid, illegaalse alkoholi valiku põhjused on toodud alapeatükis 3.3.

Alkoholi tarbijatest 13% ostab illegaalselt ning 87% eelistab alati ainult seaduslikku alkoholi. Viimase eelistajaid on sarnaselt eelnevatele aastatele kõige rohkem Põhja-Eestis (sh Tallinnas), nooremate ja naiste seas, ning elanike hulgas, kelle pere kuu netosissetulek on üle 8000 krooni. Samuti esineb tendents: mida kõrgem on tarbija haridus, seda vähem ostab ja joo ta illegaalselt alkoholi (vt lisa 2).

Legaalset ja illegaalset alkoholi vahel valiku tegemisel sõltub palju tarbijate hoiakutest. Küsitlustulemuste alusel saab väita, et üle poole leaalset alkoholi eelistavatest elanikest (54%) ei osta illegaalset tooteid põhimõtteliselt ning ei ole ka vaagunud võimalust seda teha. Peaaegu sama oluliseks peetakse põhjust, et illegaalne alkohol on kontrollimata kvaliteediga ning selle joomine võib olla tervisele ohtlik. Illegaalse alkoholi halba kvaliteeti märkis põhjuseks iga

kolmas legaalse kauba eelistaja. Alkoholi tarbijate jaoks on eelistuste tegemisel vähemolulisteks ajenditeks seaduskuulelikkus ning lojaalsus riigile, samuti sõpruskonna võimalik halvustav suhtumine.

Kui võrrelda legaalse alkoholi eelistamise põhjuste muutumist ajas, siis saab olulisima erinevusena välja tuua 2001. aasta septembris Pärnumaal aset leidnud metanoolimürgituse mõju. Kui 2000. aastal pidas illegaalset alkoholi tervisele ohtlikuks 68% legaalse alkoholi eelistajatest, siis 2001. aasta novembriküsitlusel tõusis antud näitaja 76%-ni ning 2002. aastal langes taas, nii hindas 51% legaalse alkoholi eelistajatest. Seega oli ulatusliku metanoolimürgituse mõju inimeste hinnangutele suur vahetult peale selle juhtumist, kuid mitte pikemaajaliselt.

2. ELANIKE EKSPERTHINNANGUD ILLEGAALSE ALKOHOLIKAUBANDUSE KOHTA

Varimajanduslike nähtuste uurimisel on võimalik kasutada elanikke kui eksperte, st nende hinnanguid uuritava probleemi kohta, tähelepanekuid ühiskonnas aset leidvate antud valdkonna muutuste kohta. Antud juhul on tegemist elanike arvamusküsitlusega illegaalse alkoholituru kohta, kus hinnangud on antud illegaalse alkoholi ostjate osakaalu, tarbimise, selle trendide ning vastavate müügikanalite osas. Elanike eksperthinnangud baseeruvad igapäevasest elust kogunenud informatsioonil ning on üheks võimaluseks illegaalse alkoholi leviku hindamisel ja selle osakaalu määramisel kangete alkoholsete jookide (viina) üldises tarbimises. Viimase osas seetõttu, et illegaalselt müüakse eelkõige kanget alkoholi – viina, puskarit, piiritust.

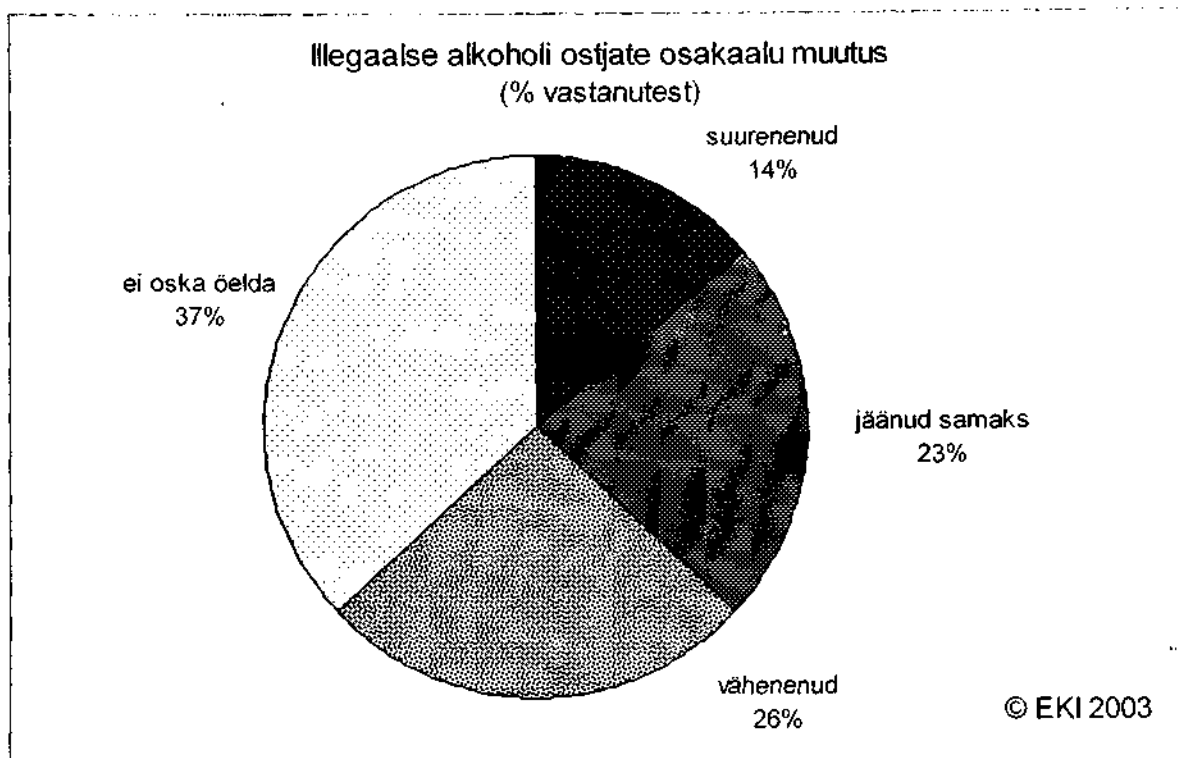
Elanikud hindasid, milline osa täiskasvanud alkoholi tarbijatest ostab regulaarselt illegaalset alkoholi. Küsitletute ekspertarvamused jagunesid vahemikesse tabelis 2.1 esitatud skaala alusel.

Tabel 2.1. Regulaarselt illegaalset alkoholi ostvate alkoholi tarbijate osakaal (% vastanutest)

	1998	1999	2000	2001	2002
Valdav enamus elanikest	0	1	7	6	4
Üle poole elanikest	21	26	21	17	13
Veerand elanikest	35	28	27	31	33
Alla 10% elanikest	17	5	5	7	16
Ei oska öelda	27	40	40	39	34
	100	100	100	100	100

Toodud andmetest nähtub, et elanike arvates on regulaarselt illegaalset alkoholi ostvate tarbijate osakaal aasta-aastalt vähenenud. Kui veel 2000. aastal hinnati salaalkoholi tarbijate osakaaluks keskmiselt 44%, siis 2002. aastal 32%. Viimase küsitluse andmetel arvas suurim osa arvamuse omajatest (1/3 vastanutest), et 25% täiskasvanud alkoholi tarbijatest ostab regulaarselt illegaalset kaupa.

Siinkohal on oluline kõrvutada andmeid ka ekspertarvamustega illegaalse alkoholi ostjate osakaalu muutumise kohta 2002. aasta jooksul. Tulemustest järeldub, et elanikud hindavad illegaalse alkoholi tarbijaskonda pigem kahanevaks kui kasvavaks. Iga viies vastanu arvas, et illegaalse alkoholi ostjate osakaal on 2002. aastal mõnevõrra vähenenud ning 5% vastanutest märkis selle olulist vähenemist; samas oli 14% vastanute hinnangul salakauba ostjaskond suurenenud.

Illegaalset alkoholi saab 70% elanike hinnangul osta selle müüja kodust ning kaks korda vähem märkisid vastanud tänavamüüki, st alkoholi vahendamist käest kätte tänaval. Peaaegu kolmandik vastanutest informeeris illegaalse alkoholi müügist turgudel. Tulemustest järeldub, et elanike arvates on illegaalse alkoholi müügi-ostu protsessis kõige olulisemad otsekontaktid müüja ja ostja vahel. Aasta-aastalt on märgita müüja kodu kui müügikanali osatähtsuse kasvu ning turu- ja tänavamüügi vähenemist.

Seejuures on elanike hinnangul illegaalses kaubanduses prevaleerivaks tooteks viin, millele järgneb puskar ning kolmandal kohal on piiritus. Samasugune turustruktuur oli eksperthinnangute alusel ka 2001. aastal, kuid eelneval perioodil (1999-2000) hinnati piirituse osatähtsust suuremaks kui puskaril (3. ptk kajastab illegaalse alkoholi ostjate eelistusi).

Küsitlusel uuriti ka elanike arvamust illegaalse alkoholi osa kohta kangete alkohoolsete jookide üldises tarbimises. Enamuse küsitletute ekspertarvamuse kohaselt oli salakauba osakaal 30%-40% kange alkoholi kogutarbimisest, mis eelnevate aastatega võrreldes näitab vähenemistendentsi. Kui veel perioodil 2000-2001 hindas ca iga viies elanik illegaalse alkoholi osakaaluks 50%, siis 2002. aastal andis taolise hinnangu umbes kümnendik vastanutest.

Ekspert hinnangute kaalutud keskmise alusel moodustas illegaalse alkoholi tarbimine üldises kangete alkoholsete jookide tarbimises alljärgnevalt:

- 2002. aastal 36%;
- 2001. aastal 41%;
- 2000. aastal 43%;
- 1999. aastal 44%.

Seega oli küsitletute ekspert hinnangu alusel 2002. aastal üle kolmandiku Eesti kange alkoholi turust (peamiselt viinaturust) illegaalse toodangu käes, kuid eelnevate aastatega võrreldes esines antud näitaja osas langustendents. Erandlik oli Kirde-Eesti elanike arvamus, nimelt hinnati selles piirkonnas illegaalse alkoholi tarbimise osakaalu kõige kõrgemalt – 47% üldisest kange alkoholi tarbimisest.

Tuginedes elanike ekspert hinnangutele saab kokkuvõtlikult järeldada nii illegaalse alkoholi tarbijate osakaalu vähenemistrendi kui ka illegaalse alkoholi osa vähenemist üldises kangete alkoholsete jookide tarbimises.

3. ILLEGAALSE ALKOHOLI ISIKLIK TARBIMINE

Eksperthinnangute avaldamise võimaluse kõrval hõlmas küsitlus ka küsimusi elanike isiklike kokkupuudete kohta illegaalse alkoholiga. Viimane võimaldab teha järeldusi elanike enesehinnangu kohta nende tarbimiskäitumise osas ja analüüsida teisest aspektist lähtuvalt illegaalse alkoholiga seonduvaid küsimusi.

3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus

Illegaalse alkoholi tarbimine on teatud määral seotud selle kättesaadavusega. Kui kättesaadavusega probleeme pole, siis on see üheks teguriks, mis annab hinnatundlikumale tarbijale võimaluse sooritada ost illegaalsest kaubandusvõrgust. Kättesaadavust ei saa lugeda ainuajendiks, kuid ta on siiski mõjufaktor.

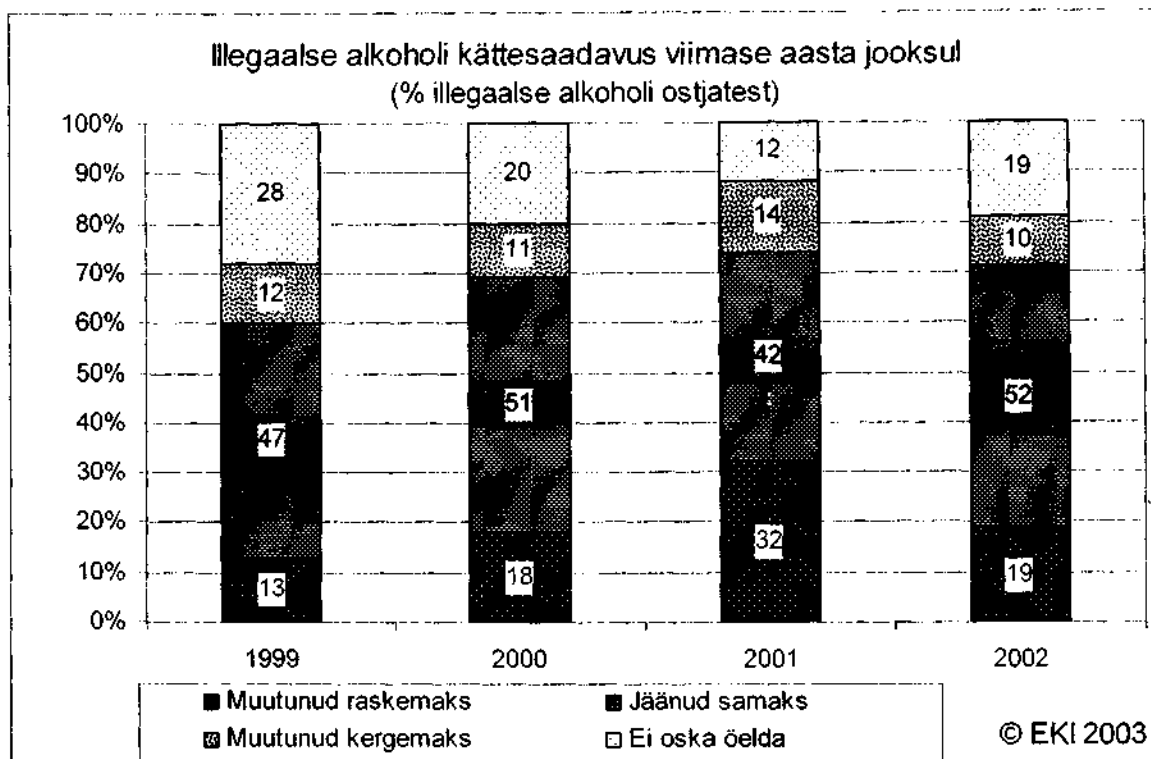
Küsitluse käigus hindasid elanikud, kes ise illegaalset alkoholi ostavad ja tarbivad, salaalkoholi kättesaadavuse muutumist oma elukohas viimase 12 kuu jooksul. Arvamused vastavate muutuste kohta jagunesid alljärgnevalt.

Tabel 3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus viimase aasta jooksul
(% illegaalse alkoholi ostjatest)

	1998	1999	2000	2001	2002
Muutunud oluliselt kergemaks	4	7	4	0	6
Muutunud mõnevõrra kergemaks	6	5	7	14	4
Jäänud samaks	59	47	51	42	52
Muutunud mõnevõrra raskemaks	11	10	14	28	19
Muutunud oluliselt raskemaks	4	3	4	4	0
Ei oska öelda	16	28	20	12	19
	100	100	100	100	100

Perioodil 1999-2001 muutus illegaalse alkoholi kättesaadavus selle tarbijate hinnangul järjest raskemaks. Seejuures oli 2001. aasta lõpus tegemist metanoolimürgitusejärgse olukorraga, kui järelevalveorganite poolt teostatavat kontrolli oli oluliselt tõhustatud, mis avaldas mõju illegaalse alkoholi kättesaadavusele. 2002. aastal märkisid peaaegu pooled vastanud, et kättesaadavus on jäänud püsima 2001. aasta tasemele ning igale viiendale tarbijale oli see muutunud ka

raskemaks. Piirkondlikult raskenes kättesaadavus enim Kesk-Eestis, samas saab järeldada, et erinevalt muudest regioonidest on Põhja-Eestis (eelkõige Tallinnas) kättesaadavus muutunud kergemaks.

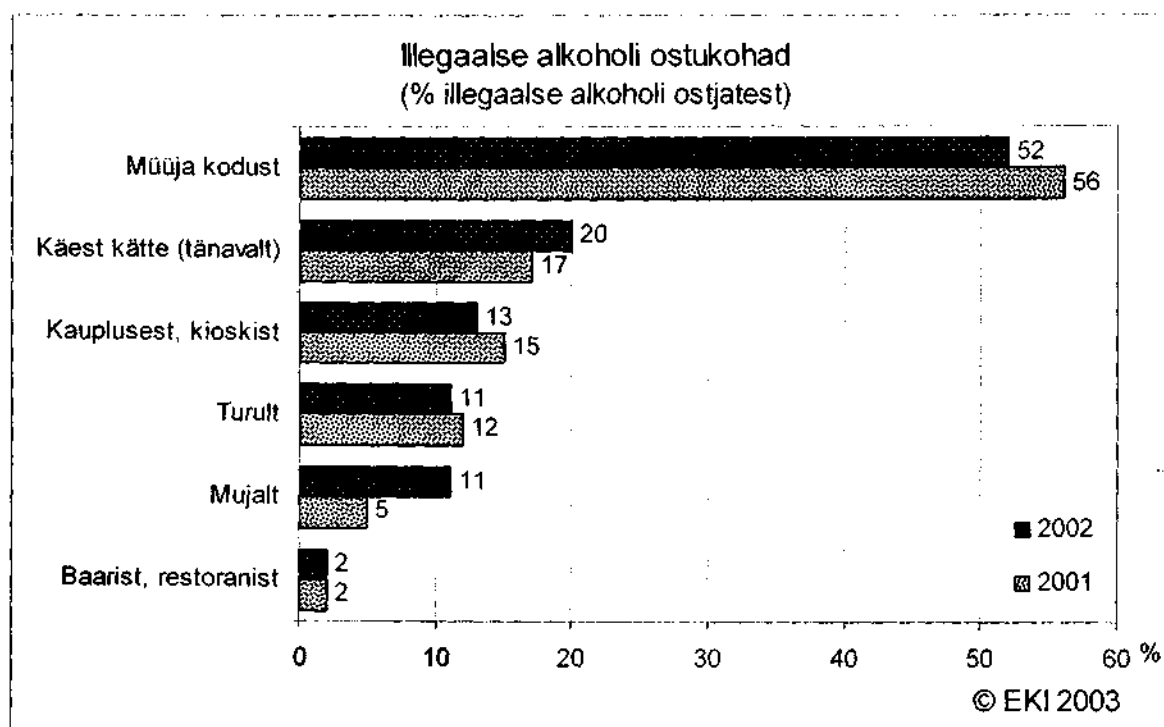
Eelnevalt 2. peatükis käsitletud illegaalse alkoholi müügikohtade eksperthinnangute kõrval on siinkohal välja toodud elanike hinnangud enda tarbimiskäitumise kohta. Illegaalse alkoholi tarbijatel paluti nimetada kohad, kus nad tavaliselt salaalkoholi ostavad (nimetada võis mitut ostukohta).

Tabel 3.2. Illegaalse alkoholi ostukohad (% illegaalse alkoholi ostjatest)

	1998	1999	2000	2001	2002
Müüja kodust	63	46	56	56	52
Käest kätte (tänaval)	5	10	4	17	20
Kauplustest, kioskitest, baaridest, restoranidest	20	17	6	17	15
Turult	12	15	17	12	11
Mujalt	0	12	10	5	11

Tulemustest nähtub, et kogu uuringuperioodi jooksul on esikohal olnud müüja kodust illegaalse alkoholi ostmise, mis viitab otsekontaktide olemasolule. Antud variant on enam levinud maa-asulates ning Kesk-Eestis. Kui 2000. aastal oli käest kätte müük tänaval minimaalne, siis 2002.

aastal sooritas iga viies illegaalse alkoholi tarbija oma ostu sel teel (puudutab linnaelanikke). Samas on esinenud vastupidine tendents turumüügi osas, mis on oma osatähtsuse mõnevõrra minetanud, võrreldes 2000. aastaga. Siiski ostab kolmandik Tallinnas elavatest illegaalse alkoholi tarbijatest salaalkoholi turult.

3.2. Illegaalse alkoholi hinnamuutus

Hinnamuutused mõjutavad tarbimist ning seda nii legaalse kui illegaalse alkoholi osas. EKI on läbi viinud legaalse alkoholi hinnavaatlusi (import- ning kodumaise viina osas) ning uurinud illegaalse alkoholi hindu eri liikide lõikes, samuti hindade osas aset leidvaid muutusi. Hinnadünaamika on kajastatud 1999. aastast, alates millest pole kange alkoholi maksumäärade osas muudatusi tehtud (viimati tõsteti aktsiisimäära 1. detsembril 1998. aastal 115 kroonilt 145 kroonini etanoolisisalduse ühe mahuprotsendi kohta hektoliitris).

Küsitluses andsid illegaalse alkoholi tarbijad hinnanguid salaalkoholi hindade muutuse kohta oma elukohas viimase 12 kuu jooksul; tulemused on esitatud tabelis 3.3.

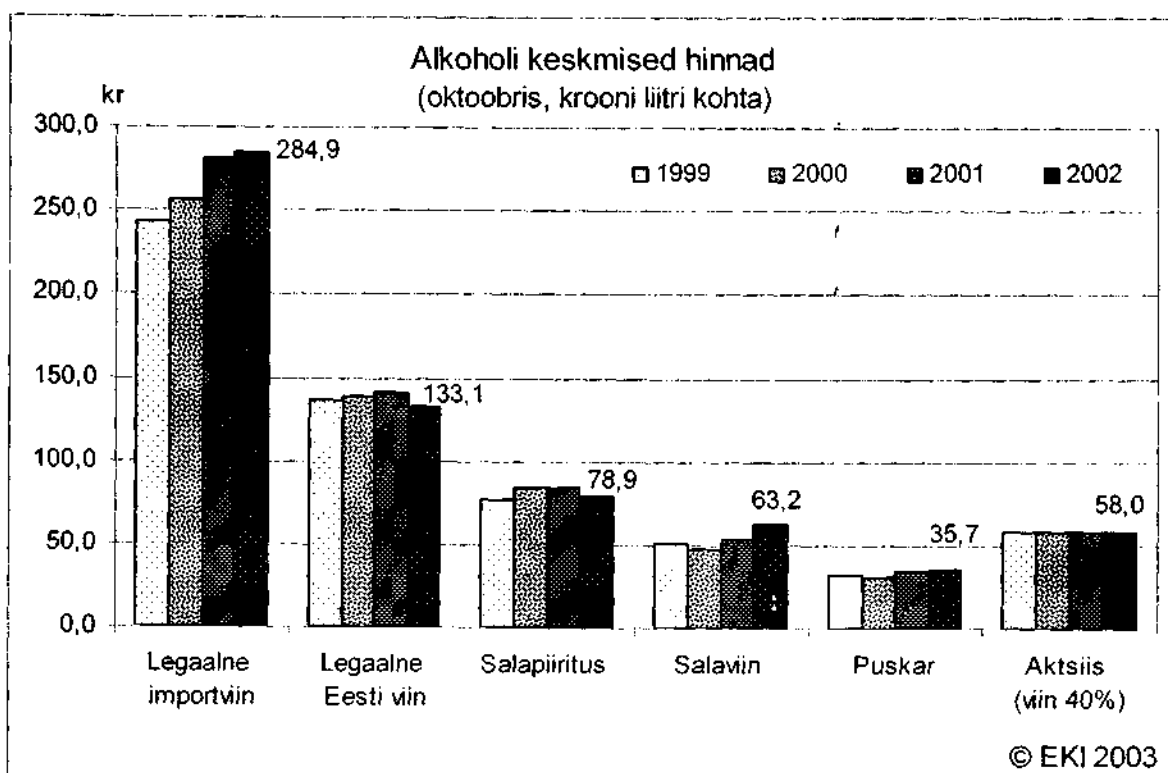
Valdav enamus illegaalse alkoholi ostjatest sooritas oma ostud 2002. aastal sama hinnaga, mis 2001. aastalgi. Hinnalangust ei esinenud üheski Eesti piirkonnas, hinnatõusu koges aga 14% vastanutest (märkisid Kirde-Eesti ja Lääne-Eesti elanikud). Eelnevate aastatega võrreldes suurenes elanike osakaal, kes ei osanud hinnamuutusele oma hinnangut anda.

Tabel 3.3. Illegaalse alkoholi hinnamuutus viimase aasta jooksul (% illegaalse alkoholi ostjatest)

	1998	1999	2000	2001	2002
Tõusnud oluliselt	2	3	1	1	4
Tõusnud mõnevõrra	31	17	25	32	10
Püsivad tasemel	39	44	54	48	61
Langenud mõnevõrra	8	4	1	3	0
Langenud oluliselt	0	0	0	0	0
Ei oska öelda	20	32	19	16	25
	100	100	100	100	100

Tarbijaküsitlus võimaldab hinnamuutusi võrrelda ka absoluutnäitajates, kuna küsitluse käigus märkisid illegaalse alkoholi ostjad hinnad, millega nad illegaalset alkoholi ostsid. 2002. aasta tulemused olid alljärgnevad:

- Viin (1 liiter): keskmine hind 63,2 krooni.
- Piiritus (1 liiter): keskmine hind 78,9 krooni.
- Puskar (1 liiter): keskmine hind 35,7 krooni.

Kui võrrelda legaalse ja illegaalse viina hindu, siis järeldub, et 2002. aastal kasvas legaalse importviina hind samas kui uute odavate toodete turuletulekuga Eesti legaalne viin muutus keskmiselt odavamaks. Seejuures saab täheldada illegaalse viina hinnatõusu 10 krooni liitri

kohta, samuti kasvas puskari hind keskmiselt paari krooni võrra liitrit. Illegaalse piirituse liiter odavnes ca 4 krooni. Kui eelnevatel uuringuperioodidel on ainuüksi viinaliitrit makstav aktsiis ületanud illegaalse viina hinna, siis 2002. aastal ületas salaviina hind esmakordselt aktsiisimaksu summa. Toodud tendentse arvestades saab järeldada illegaalse alkoholi konkurentsivõime halvenemist ning legaalse alkoholi positsiooni paranemist. Siiski on tarbijate hinnatundlikkust arvestades salaalkoholil hinna poolest veel suur eelis legaalse ees.

3.3. Illegaalse alkoholi tarbimine

Küsitluse üheks ülesandeks oli välja selgitada elanike isiklikud kokkupuuted illegaalse alkoholiga, nende hinnangud enda tarbimiskäitumise kohta. Seejuures küsiti illegaalse alkoholi tarbijatelt, mis ajendab neid salakaupa ostma. Tulemustest selgub, et jätkuvalt on peapõhjuseks viimase odavam hind (märkis 88%). Antud põhjust on ülekaalukalt toodud esile kõigil uuringuperioodidel, millest järeldub tarbijate hinnatundlikkus. Ligikaudu kolmandik illegaalse alkoholi tarbijatest märkis salaalkoholi tarbimise ajendiks ka selle kergesaadavust.

Kõigil uuringuperioodidel on välja selgitatud illegaalse alkoholi ostjate osakaal ning ostmise sagedus. Antud näitajate dünaamika on esitatud alljärgnevalt.

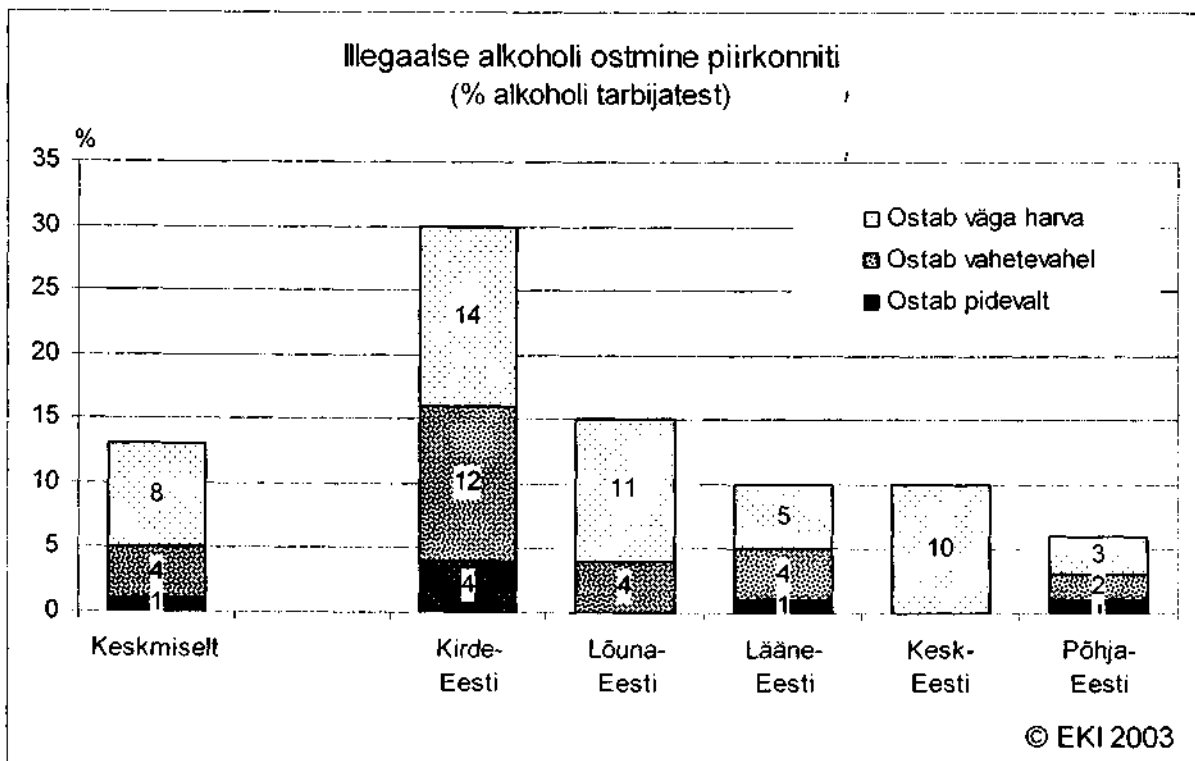
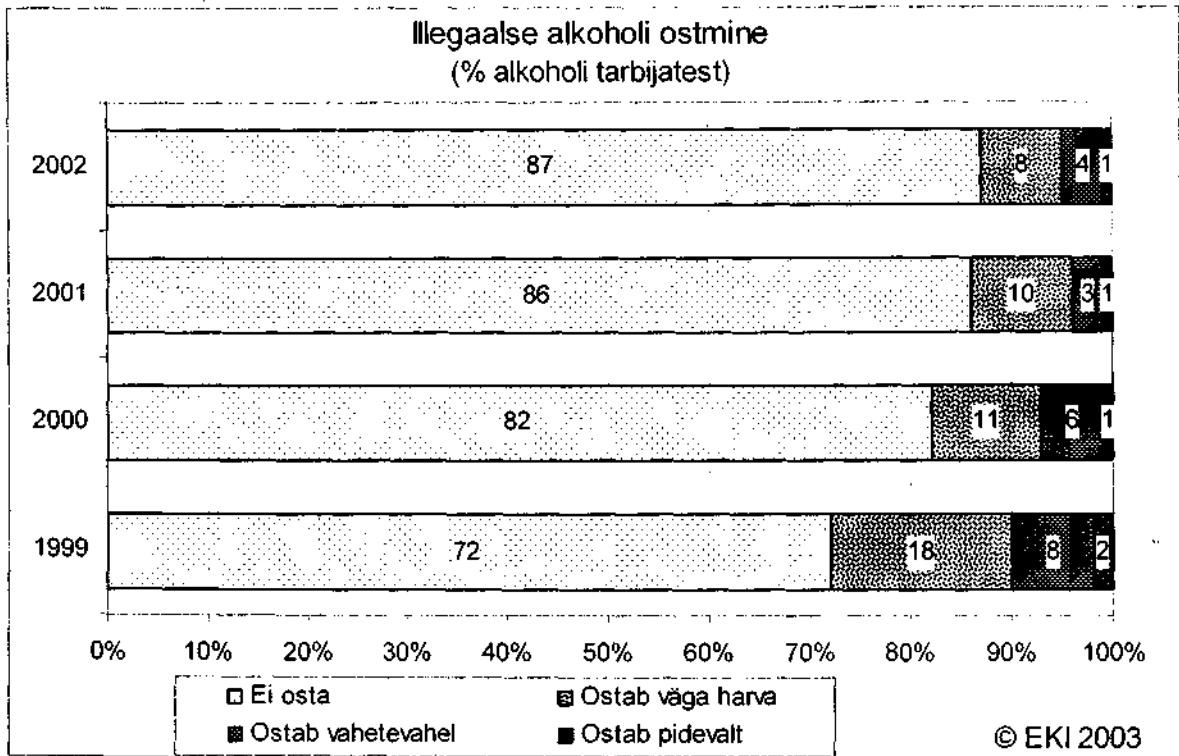
Tabel 3.4. Illegaalse alkoholi ostmine (% alkoholi tarbijatest)

	1998	1999	2000	2001	2002
Ostab pidevalt	5	2	1	1	1
Ostab vahetevahel	12	8	6	3	4
Ostab väga harva	19	18	11	10	8
Ei osta	64	72	82	86	87
	100	100	100	100	100

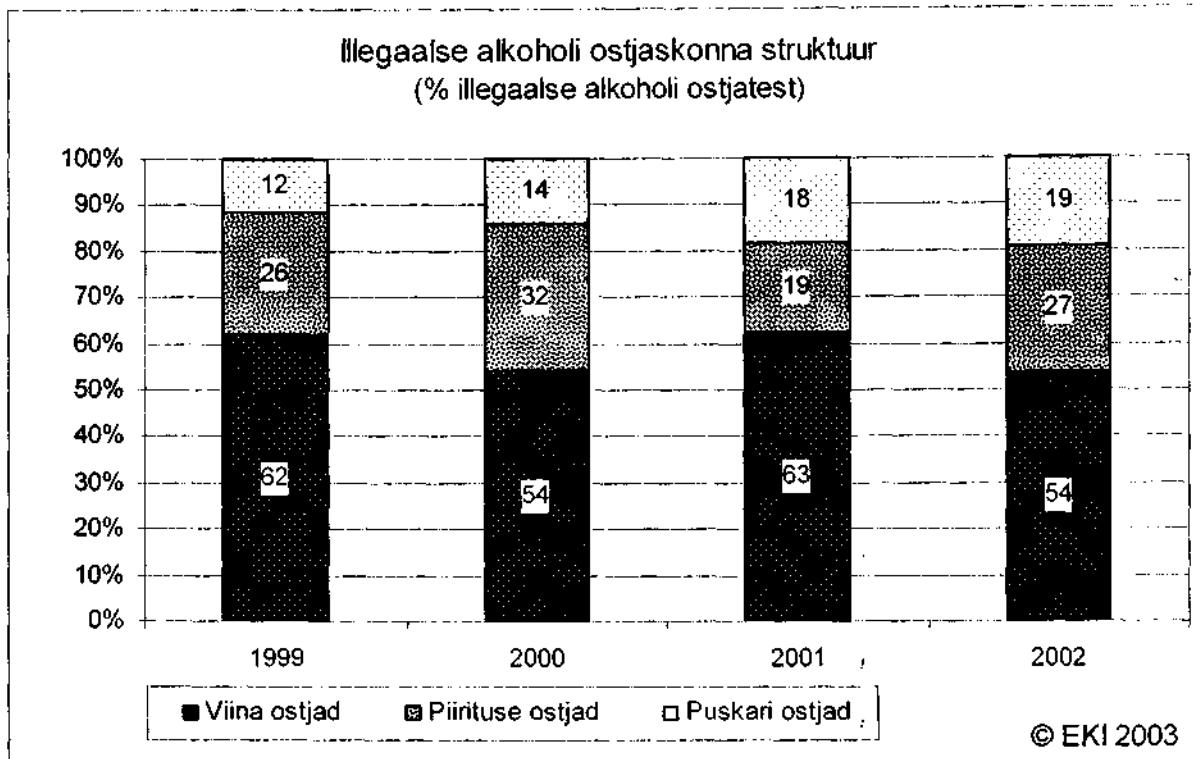
Alates 1998. aastast on pidevalt vähenenud illegaalse alkoholi ostjate osakaal alkoholi tarbijate seas ning ka ostmise sagedus, seejuures on aga 2002. aastaks vähenemistempo oluliselt aeglustunud (2002. aastal sai 2001. aastaga võrreldes täheldada minimaalset muutust). Kui 1998. aastal oli illegaalse alkoholi ostjaid 36% alkoholi tarbijatest, siis 2002. aastaks oli antud näitaja vähenenud ligi kolm korda.

Piirkondlikult on illegaalne alkohol enam levinud Kirde-Eestis. Varasemate aastatega võrreldes on vähenenud illegaalse alkoholi tarbimine külaelanike seas. Sotsiaalsete gruppide lõikes saab lisaks välja tuua järgmised tendentsid: illegaalse alkoholi tarbijaid on enam vanemate inimeste

seas ning hariduse järgi – mida madalam on elanike haridustase, seda suurem on illegaalse alkoholi tarbijate osakaal antud grupis (vt lisa 2)

Illegaalse alkoholi ostjate (tarbijate) struktuuris on aasta-aastalt suurenenud puskarit ostvate ja tarbivate elanike osakaal, kuid siiski on kõigil uuringuperioodidel olnud viin suurima ostjate osakaaluga. 2002. aastal moodustas viina tarbijaskond üle poole (54%) illegaalse alkoholi üldisest tarbijaskonnast. Turumahud sõltuvad ostetavatest kogustest. Ühe kuu jooksul ostab vastava alkohoolse joogi tarbija kuni 20 l viina, 10 l piiritust või 10 l puskarit. Kuna illegaalse viina tarbijaid on enim ning ka nende poolt ostetavad kogused on suuremad kui piirituse ja puskari korral, siis järeldeb sellest viina ülekaal illegaalsel alkoholiturul.

Küsitluses paluti illegaalset viina ostnud elanikel hinnata selle kvaliteeti, võrreldes seadusliku viinaga. Tulemused olid järgnevad: 27% illegaalse viina ostjatest hindas selle kvaliteeti halvemaks, 44% samaks ning 15% paremaks, kui on legaalsel viinal. Eelneva põhjal saab väita, et tarbija silmis legaalsel viinal illegaalse ees kvaliteedi poolest olulist eelist ei ole (illegaalse alkoholi ost sooritatakse odavama hinna, kerge kättesaadavuse ja müüja usaldamise tingimustes). Antud väide võtab arvesse küsitletud illegaalse alkoholi tarbijate kogemust, samas eksisteerib siiski kontrollimata illegaalse alkoholi ostuga seoses riskifaktor. Viimase traagiliseks näiteks oli 2001. aasta sügisel Pärnumaal aset leidnud metanoolimürgituse juhtum, mille tagajärjel suri 68 inimest.

Küsitlusel hindasid illegaalse alkoholi tarbijad salaalkoholi osakaalu oma septembrikuu kange alkoholi kogutarbimises. Vastavad osakaalud varieerusid kogu skaala ulatuses (0-100%), kuid

valdava enamuse hinnangute põhjal tarbitakse kuus kangest alkoholist kuni 10% illegaalselt. Seejuures märkis 6% illegaalse alkoholi tarbijatest, et pruugib kangest alkoholist ainult salaalkoholi (sama tase oli ka aastatel 2000 ja 2001).

Illegaalse alkoholi tarbimise osakaal kangete alkohoolsete jookide kogutarbimises oli kaalutud keskmisena alljärgnev (illegaalse alkoholi tarbijaskonna hulgas):

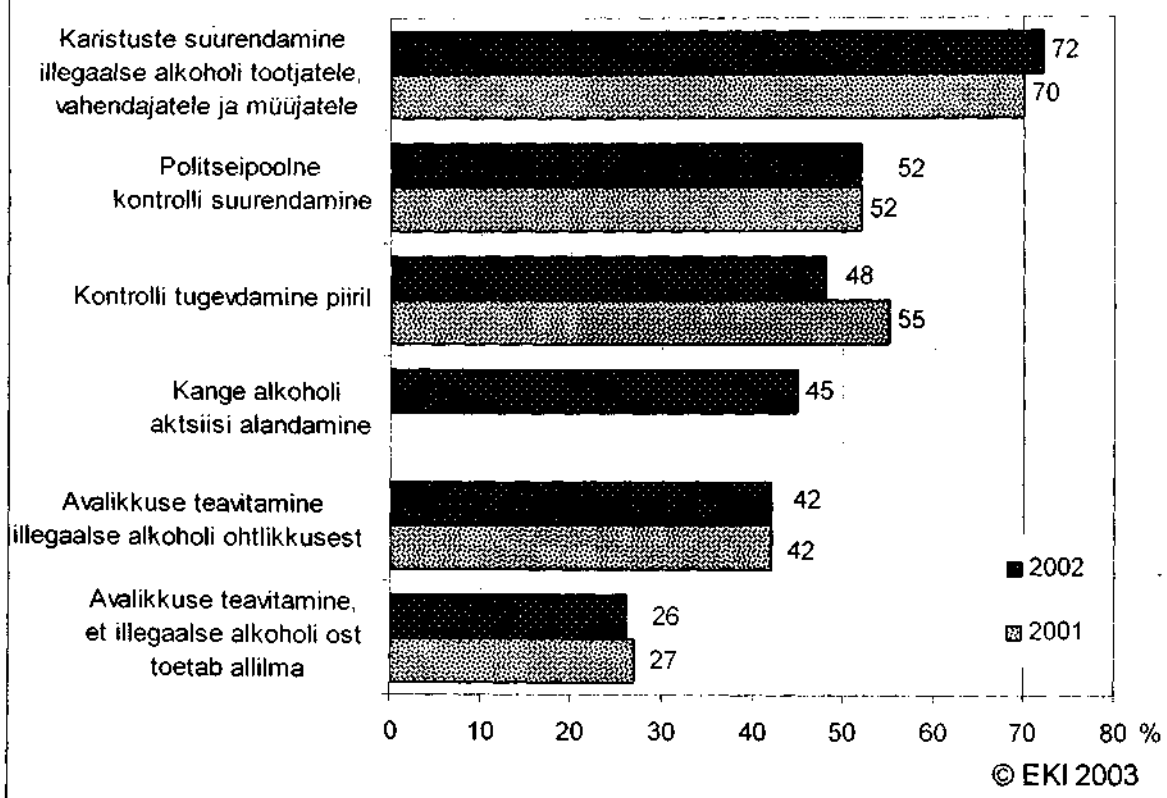
- 2002. aastal 21%;
- 2001. aastal 24%;
- 2000. aastal 25%;
- 1999. aastal 39%.

Toodust nähtub, et aasta-aastalt on vähenenud illegaalse alkoholi osakaal selle tarbijate üldises kangete alkohoolsete jookide tarbimises. Illegaalse alkoholi turuosa ja selle muutuste kohta on kokkuvõtlikud järeldused tehtud järgnevas peatükis.

3.4. Illegaalse alkoholikaubanduse piiramise meetodid

Kuna illegaalse alkoholi turg on elanike hinnangul Eestis üsna laiaulatuslik, siis oli küsitluses võimalik vastajatel hinnata võimalikke lahendusi antud problemaatikale. Küsitletud said anda oma hinnangu väljapakutud illegaalse kaubanduse piiramise meetoditele, milledest enim poolehoidu pälvis karistuste suurendamine illegaalse alkoholi tootjatele, vahendajatele ja müüjatele (märkis 72% vastanutest). Sama meedet pooldati enim ka 2001. aastal. Karistuste karmistamise kategooriale järgnesid kontrolliga seotud meetmed nagu politsei ja tolli järelevalve tõhustamine. Peaaegu pooled küsitletud hindasid kange alkoholi suhtes rakendatavat aktsiisi liiga kõrgeks ning pooldasid selle alandamist, et vähendada viina hinda ja tõsta seeläbi legaalse viina konkurentsivõimet. Mõnevõrra vähemoluliseks peeti avalikkusele suunatud selgitustöö tegemist, mille kaudu teavitada inimesi illegaalse alkoholi ohtlikkusest tervisele. Kõige ebapopulaarsem on elanike silmis illegaalse alkoholi ostjate trahvimise idee, kuigi iga viies vastaja pidas antud süsteemi sisseviimist siiski vajalikuks. Tulemustest järeldub, et valdav enamuse elanikest soovib ulatuslikumat riiklikku sekkumist võitluses illegaalse alkoholiga.

Illegaalse alkoholikaubanduse piiramise meetodid
(% vastanutest)

4. ILLEGAALSE ALKOHOLI OSAKAAL KANGE ALKOHOLI TURUL

Illegaalse alkoholi osakaalu leidmiseks kangete alkoholsete jookide üldises tarbimises on eelnevates peatükkides analüüsitud Eesti elanike eksperthinnanguid ning nende isiklike kokkupuuteid illegaalse alkoholiga.

Erinevate meetodite kasutamisel on tulemused mõjutatud mitmetest teguritest. Eksperthinnanguid mõjutab nii inimeste endi käitumine, meedia kui ka asjaolu, et tegu on raskelt hinnatava probleemiga. Kuna eksperthinnangutes hindavad inimesed elanikkonna üldist käitumist ning on teada, et tavaliselt peetakse enda käitumist paremaks kui teiste oma, siis on uurimuspraktika põhjal eksperthinnangud enamasti ülehinnatud. Antud juhul on võimendavaks asjaoluks see, et illegaalse kauba tarbimine on halvustatav. Samal põhjusel on hinnang enda käitumisele üldjuhul alahinnatud. Inimesed püüavad vähendada ning varjata oma alkoholi tarbimise näitajaid (sh illegaalse alkoholi). Seejuures ei pruugi see olla alati tahtlik, enda käitumist püütakse alateadlikult näidata heast küljest ja paremana, kui see tegelikult on.

Arvestades nii elanike eksperthinnangutes kajastuva illegaalse alkoholi ostjate osakaalu langustendentsiga kui illegaalse alkoholi tarbijatepoolse hinnangulise salaalkoholi tarbimise vähenemisega, saab järeldada üldist illegaalse alkoholi turu vähenemist 2002. aastal. Samas on ka seadusliku kodumaise viina keskmise hinna alanemine paralleelselt illegaalse viina hinnatõusuga parandanud legaalse kauba konkurentsipositsiooni. Kuna illegaalne alkohol on kängest alkoholist peamiseks alternatiiviks viinale, siis saab illegaalse alkoholi turuosa väljendada viinaturu suhtes. **Illegaalne alkoholi kaubandus moodustas 2002. aastal EKI hinnangu alusel 25-30% viinaturust** (varasemate aastate hinnangud on toodud tabelis 4.1).

Illegaalse alkoholituru mahu väljaselgitamiseks on uurimistöös kasutatud legaalse alkoholi kodumaist tarbimist, st legaalsest käibest on välja arvatud turistide ostud (140 tuh dal 2002. aastal) ning saadud tulemus on võrdsustatud tarbimisega. Kuna illegaalselt ostetakse enamasti viina, siis on ka legaalse kaubanduse (müük siseturule) arvestuste aluseks viinastatistika, st viina tootmine, põhiimport ja põhieksport (valemi 4.1. alusel).

$$\text{Müük siseturule} = \text{Tootmine} + \text{Import} - \text{Eksport} \quad (4.1)$$

Tabel 4.1. Illegaalse alkoholi turumaht ja hüpoteetiline maksukaotus

Näitaja	Mõõtühik	1999 ¹	2000 ¹	2001	2002
Legaalse viina müük siseturule (sh turistide ostud)	tuh dal	476	569	738	896
Illegaalse turu osakaal kodumaisest tarbimisest	%	44	38	30-35	25-30
Illegaalse alkoholituru maht	tuh dal	374	349	256-322	252-324
	mln krooni	191	166	137-172	159-205
Riigieelarvesse laekumata aktsiis	mln krooni	217	202	149	146
Riigieelarvesse laekumata käibemaks	mln krooni	73	66	51	55

Legaalse alkoholi müük on alates 1999. aastast suurenenud, seda nii illegaalse alkoholituru vähenemise arvel kui viina populaarsuse kasvu tõttu kangete alkoholsete jookide hulgas (vähenenud on konjaki ja brändi, viski, rummi, džinni, likööri jne osakaalud). Illegaalsele turule on seejuures olulist mõju avaldanud legaalse viina hind, mis sõltub omakorda aktsiisimaksu suurusel. Kui kange alkoholi suhtes rakendatav aktsiisimäär tõusis 115 kroonilt 145 kroonini hektoliitri protsendi kohta 1. detsembrist 1998. aastal, siis tingis see ulatusliku illegaalse alkoholikaubanduse leviku ning mõõnaperioodi legaalses viinatootmises (1997.-1998. aastate tase saavutati taas 2001. aastal). Aktsiisitõusust tingitud illegaalse alkoholi plahvatusliku leviku tõttu ulatus viimase osakaal 1999. aastal 44%-ni kodumaisest tarbimisest. Peale 1998. aastat pole kange alkoholi aktsiisimäär tõstetud ning legaalse kodumaise viina hinnatase on püsinud suhteliselt stabiilsena. Elanike ostujõu paranemise tingimustes on vähenenud ka illegaalse alkoholi turuosa, ulatudes 2002. aastal 25-30%-ni viinaturust.

Illegaalne turg vähendab riigieelarvesse laekuvaid maksusummasid, maksukaotus on nii aktsiisi kui käibemaksu osas (vt tabel 4.1). Kui oletada, et illegaalselt müüdud kaubalt oleks vastavad maksud tasutud, siis oleks riik saanud 2002. aastal täiendavat tulu ca 200 mln krooni. Seoses illegaalse alkoholituru kahanemisega on aasta-aastalt vähenenud ka hüpoteetilised maksukaotuse summad.

¹ Eestis legaalselt soetatud ja reisijate poolt riigist välja viidud alkoholi statistika puudumise tõttu võivad illegaalse turu maht ja maksukaotused olla ülehinnatud välismaaga seotud ostude osakaalu võrra legaalsest alkoholiturust.

KOKKUVÕTE

Küsitluse andmetel tarbib Eestis alkoholi 80% elanikest vanuses 16-75 eluaastat. Seejuures on viina tarbimine enam levinud Kirde-Eestis ja Lõuna-Eestis. Illegaalne alkohol on alternatiiviks just legaalsele viinale.

Legaalse ja illegaalse alkoholi vahel valiku tegemine sõltub palju tarbijate hoiakutest. Üle poole legaalset alkoholi eelistavatest elanikest ei osta illegaalseid tooteid põhimõtteliselt, samas on illegaalse alkoholi ostmise ja tarbimise peamiseks ajendiks viimase odavam hind.

Elanike eksperthinnangute alusel ostab illegaalset alkoholi keskmiselt kolmandik alkoholi tarbijatest. seejuures on prevaleerivaks tooteks viin (järgnevad puskar ja piiritus). Hinnangutest järeldub, et elanike arvates esineb illegaalsel alkoholiturul langustendents, st väheneb nii illegaalse alkoholi regulaarsete ostjate hulk kui ka illegaalse alkoholi tarbimismahud. Salaturu jätkuvaks vähenemiseks on elanike meelest vaja karmistada karistusi illegaalse alkoholi tootjatele, vahendajatele ning müüjatele; ei pooldata salaalkoholi ostjate karistamist.

Perioodil 1999-2002 on illegaalse alkoholi kättesaadavus muutunud järjest raskemaks, seejuures on kõigil uuringuperioodidel olnud illegaalse alkoholi peamiseks ostukohaks selle müüja kodu. Seega on püsinud müüja ja ostja vahelised otsekontaktid. Kuna illegaalne alkohol on kallinenud ning legaalne viin muutus 2002. aastal vastupidiselt mõnevõrra odavamaks, siis on paranenud seadusliku toodangu konkurentsipositsioon. Sellele vaatamata on illegaalsel viinal hinna poolest veel suur eelis legaalse ees (arvestades tarbijate hinnatundlikkusega). Illegaalset alkoholi ostab 13% alkoholi tarbijatest, seejuures on illegaalne alkohol enam levinud Kirde-Eestis, vanema elanikkonna seas ning madala haridustasemega inimeste hulgas. Salaturul on esikohal viin.

Võttes arvesse nii elanike eksperthinnanguid kui hinnanguid illegaalse alkoholi isiklike tarbimisharjumuste kohta, saab väita illegaalse alkoholi osakaalu vähenemist. Illegaalne alkoholikaubandus moodustas 2002. aastal EKI hinnangu alusel 25-30% viinaturust (ca 44% 1999.a). Sellise turuosa juures oli riigi hüpoteetiline maksukaotus ca 200 mln krooni.

KÜSITLUSTULEMUSTE PROTSENTJAOTUSED

ALKOHOLI TARBIMINE

KUI SAGELI TE JÕITE SEPTEMBRIKUU JOOKSUL JÄRGMISI ALKOHOLSEID JOOKE? (% vastanutest)

	Ei joonud üldse	Jõin 2-3 korda kuus	Jõin 1-2 korda nädalas	Jõin peaaegu iga päev
Viin	71	25	3	1
Viski, konjak, rumm, džinn, likööri	73	25	2	0
Vein, šampus	50	43	6	1
Õlu, siider, <i>long drink</i>	48	30	15	7
Muu	0	78	11	11

EESTI ILLEGAALNE ALKOHOLIKAUBANDUS

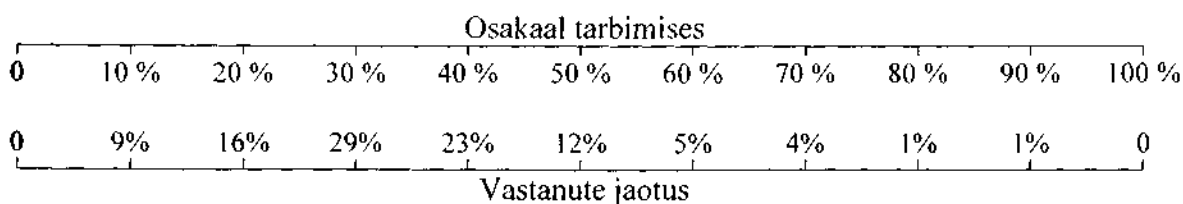
PALUN HINNAKE, MILLINE OSA TÄISKASVANUD ELANIKEST OSTAB (regulaarselt) ILLEGAALSET ALKOHOLI? (% vastanutest)

Valdav enamus elanikest	4
Üle poole elanikest	13
Veerand elanikest	33
Alla 10% elanikest	16
Ei oska öelda	34

KAS ILLEGAALSE ALKOHOLI OSTJATE (tarbijate) OSAKAAL ON TEIE HINNANGUL 2002. AASTA JOOKSUL MUUTUNUD? (% vastanutest)

Palju suurenenud	4
Mõnevõrra suurenenud	10
Jäänud samaks	23
Mõnevõrra vähenenud	21
Oluliselt vähenenud	5
Ei oska öelda	37

KUI SUUREKS HINDATE ILLEGAALSE ALKOHOLI (viina, piirituse, puskari) OSA ÜLDISES KANGE ALKOHOLI TARBIMISES?

MILLINE ALKOHOL DOMINEERIB ILLEGAALSES KAUBANDUSES?

Viin: 1. kohal

Puskar: 2. kohal

Piiritus: 3. kohal

MILLISED ON TEIE ARVATES ILLEGAALSE ALKOHOLI PEAMISED MÜÜGIKOHAD?

(% vastanutest, märgitud mitu vastust)

Käest kätte (tänaval)	34
Turgudel	29
Kauplustes, kioskites	13
Baarides, restoranides	6
Müüja kodus	70
Mujal	2
Ei oska öelda	17

MIDA TULEKS TEIE ARVATES TEHA ILLEGAALSE ALKOHOLIGA VÕITLEMISEKS?

(% vastanutest, märgitud mitu vastust)

Suurendada karistusi illegaalse alkoholi tootjatele, vahendajatele ja müüjatele	72
Trahvida illegaalse alkoholi ostjaid	21
Alandada kange alkoholi aktsiisi (seega hinda)	45
Politseil suurendada kontrolli	52
Tugevdada kontrolli alkoholi tootmise üle	25
Tugevdada kontrolli piiril	48
Rohkem selgitada avalikkusele illegaalse alkoholi ohtlikkust tervisele	42
Rohkem selgitada avalikkusele, et illegaalse alkoholi ostmisega toetatakse allmaailma	26
Muu	4
Mitte midagi ei tuleks teha	0

ILLEGAALSE ALKOHOLI TARBIMINE

KAS TEIE OSTATE ILLEGAALSET ALKOHOLI? (% alkoholi tarbijatest)

Ei osta	87
Väga harva	8
Vahetevahel	4
Jah, pidevalt	1

KUI TE ILLEGAALSET ALKOHOLI EI OSTA, SIIS MILLISEL PÕHJUSEL?

(% illegaalse alkoholi eelistajatest, märgitud mitu vastust)

Ei tarbi (joo) üldse alkoholi (% vastanutest)	20
Illegaalset alkoholi pole kerge saada	1
Illegaalne alkohol on tervisele ohtlik	51
Illegaalse alkoholi kvaliteet on halb	36
Pean endast lugu ja põhimõtteliselt ei osta	54
Illegaalse alkoholi ostmisega rikuksin seadust	14
Illegaalse alkoholi ostmisega toetaksin allmaailma	16
Tahan olla riigile lojaalne kodanik	11
Minu sõprusringkond suhtuks sellesse halvustavalt	15
Muu	3

KUI OSTATE ILLEGAALSET ALKOHOLI, SIIS KUIVÖRD OLULISED ON TEIE JAOKS JÄRGNEVAD PÕHJUSED? (% illegaalse alkoholi ostjatest)

	Väga oluline	Mõnevõrra oluline	Pole oluline	Ei oska öelda
Illegaalne alkohol on odavam	54	34	8	4
Illegaalne alkohol on minu jaoks kergesti kättesaadav	7	29	45	19
Muu	7			

KUI OSTATE ILLEGAALSET ALKOHOLI, SIIS MIDA KONKREETSELT? (% illegaalse alkoholi ostjatest, märgitud mitu vastust)

Viina	59
Piiritust	30
Puskarit	21
Muud	5

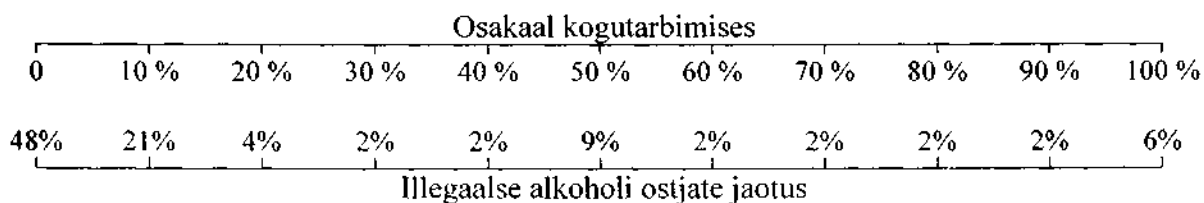
PALUN HINNAKE ILLEGAALSE ALKOHOLI KOGUST (liitrites), MIDA OSTSITE SEPTEMBRIKUUS. (% illegaalse alkoholi ostjatest)

<i>VIIN</i>		<i>PIIRITUS</i>	
Ostsin salaviina (vahemikus 1-20 l)	25	Ostsin salapiiritust (vahemikus 1-10 l)	24
Ei ostnud septembris salaviina	71	Ei ostnud septembris salapiiritust	54
Ma ei osta kunagi salaviina	2	Ma ei osta kunagi salapiiritust	22
Ei oska öelda	2	Ei oska öelda	0

PUSKAR (SAMAGONN)

Ostsin puskarit (vahemikus 1-10 l)	15
Ei ostnud septembris puskarit	38
Ma ei osta kunagi puskarit	45
Ei oska öelda	2

MILLISE OSA MOODUSTAS ILLEGAALNE ALKOHOL TEIE KANGE ALKOHOLI KOGUTARBIMISEST SEPTEMBRIKUUS?

KUI OLETE OSTNUD ILLEGAALSET VIINA, SIIS KUIDAS HINDATE OMA KOGEMUSE PÕHJAL SELLE KVALITEETI, VÕRRELDES SEADUSLIKU VIINAGA? (% hinnangu andnud illegaalse alkoholi ostjatest)

Salaviina kvaliteet on enamasti olnud halvem kui seaduslikul viinal	27
Salaviina ja seadusliku viina kvaliteet on enamasti olnud sama	44
Salaviina kvaliteet on enamasti olnud parem kui seaduslikul viinal	15
Ei oska öelda	14

KUST TE TAVALISELT ILLEGAALSET ALKOHOLI OSTATE?

(% illegaalse alkoholi ostjatest, märgitud mitu vastust)

Käest kätte (tänavalt)	20
Turult	11
Kauplustest, kioskitest	13
Baaridest, restoranidest	2
Müüja kodust	52
Mujalt	11

MILLISE HINNAGA TE OSTSITE VIIMATI ILLEGAALSET ALKOHOLI?

Viin 0,5 l pudel	keskmiselt 31,6 krooni
Piiritus 1,0 l pudel	keskmiselt 78,9 krooni
Puskar (samagonn) 1,0 l pudel	keskmiselt 35,7 krooni
Muu	keskmiselt 13,0 krooni

KAS ILLEGAALSE ALKOHOLI HINNAD ON VIIMASE 12 KUU JOOKSUL MUUTUNUD JA MIS SUUNAS? (% illegaalse alkoholi ostjatest)

Tõusnud oluliselt	4
Tõusnud mõnevõrra	10
Püsivad tasemel	61
Langenud mõnevõrra	0
Langenud oluliselt	0
Ei oska öelda	25

KAS ILLEGAALSE ALKOHOLI KÄTTESAADAVUS ON VIIMASE 12 KUU JOOKSUL MUUTUNUD KERGEMAKS/RASKEMAKS? (% illegaalse alkoholi ostjatest)

Oluliselt kergemaks	6
Mõnevõrra kergemaks	4
Jäänud samaks	52
Mõnevõrra raskemaks	19
Oluliselt raskemaks	0
Ei oska öelda	19

KÜSITLUSTULEMUSTE PROTSENTJAOTUSED SOTSIAAL-DEMOGRAAFILISTE GRUPPIDE LÕIKES

Illegaalse alkoholi ostmine (% alkoholi tarbijatest)

		Ei osta	Ostab väga harva	Ostab vahetevahel	Ostab pidevalt
Keskmiselt		87	8	4	1
Regioon	Põhja-Eesti	94	3	2	1
	Kesk-Eesti	90	10	0	0
	Kirde-Eesti	70	14	12	4
	Lääne-Eesti	90	5	4	1
	Lõuna-Eesti	85	11	4	0
Elukoht	Tallinn	94	3	2	1
	suured linnad	82	8	10	0
	väikelinnad	86	9	3	2
	alevikud	90	8	0	2
	külad	85	13	2	0
Rahvus	eestlased	89	8	3	0
	mitte-eestlased	82	8	7	3
Vanus	kuni 29-aastased	93	6	1	0
	30 - 49 aastased	87	8	3	2
	50 - 64 aastased	86	7	6	1
	üle 64-aastased	84	11	5	0
Sugu	naised	92	6	2	0
	mehed	82	11	6	1
Haridus	algharidus	61	31	8	0
	põhiharidus	81	9	6	4
	keskharidus	86	9	4	1
	kõrgharidus	95	3	2	0
Pere kuu netosissetulek	kuni 2000 kr	80	12	4	4
	2001- 4000 kr	84	9	7	0
	4001- 6000 kr	90	5	4	1
	6001- 8000 kr	85	13	2	0
	üle 8000 kr	95	4	0	1

KÜSITLETUD KOGUMI ISELOOMUSTUS

Uurimistöö tugineb 547 Eesti elaniku kirjalikule küsitlusele, mis viidi läbi 2002. aasta oktoobris. Küsitletud kuuluvad EKI tarbijate paneeli koosseisu ning esindavad läbilõiget Eesti elanikest soo, rahvuse, elukoha, regiooni, vanuse (16-75 eluaastat), hariduse ja pere kuu netosissetuleku osas alljärgnevalt.

Regiooni järgi²:

Põhja-Eesti	29%
Kesk-Eesti	12%
Kirde-Eesti	11%
Lääne-Eesti	15%
Lõuna-Eesti	33%

Elukoha järgi:

Tallinn	23%
suured linnad	22%
väikelinnad	26%
alevikud	11%
külad	18%

Rahvuse järgi:

eestlased	77%
mitte-eestlased	23%

Vanuse järgi:

kuni 29-aastased	19%
30 - 49 aastased	31%
50 - 64 aastased	26%
üle 64-aastased	24%

Soo järgi:

naised	59%
mehed	41%

Hariduse järgi:

algharidus (kuni 6 kl)	4%
põhiharidus (kuni 9 kl)	13%
keskharidus (k.a keskeriharidus)	59%
kõrgharidus (k.a magister, doktor)	24%

Pere kuu netosissetuleku järgi:

kuni 2000 kr	14%
2001- 4000 kr	33%
4001- 6000 kr	21%
6001- 8000 kr	14%
üle 8000 kr	18%

² Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 2001. aasta määrusega nr 126 kinnitatud Eesti piirkondlike üksuste statistilise klassifikaatori 3. tasemel esitatud maakondade grupid:

Põhja-Eesti: Harju maakond (sh Tallinn)

Kesk-Eesti: Järva, Lääne-Viru ja Rapla maakond

Kirde-Eesti: Ida-Viru maakond

Lääne-Eesti: Hiiu, Lääne, Pärnu ja Saare maakond

Lõuna-Eesti: Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru maakond